

ABD-RUSYA İLİŞKİLERİNDE CAYDIRICILIK VE SİLAHLARIN KONTROLÜ: 21. YÜZYILDA NÜKLEER STRATEJİNİN GELECEĞİ

Emre OZAN

*Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler
Bölümü, Türkiye*

Özet

Bu çalışmada, ABD-Rusya ilişkilerinde nükleer silahlara ilişkin stratejik istikrar sorunu ele alınmaktadır. Soğuk Savaş döneminde karşılıklı caydırıcılık ilkesine dayanan bir stratejik istikrar söz konusu olmuştur. Her iki tarafın da ikinci vuruş kapasitesine sahip olması, bir nükleer savaşı başlatma güdüsünü zayıflatmış ve bir krizi istikrarı tesis edilmiştir. Bu durum nükleer silahlara ilişkin bir silahların kontrolü rejimi doğurmuştur. Günümüzde ise stratejik istikrarı etkileyen meseleler sadece nükleer silahlara ilişkin değildir. Dolayısıyla nükleer strateji sadece nükleer silah kullanımını caydırmaya ve silahların kontrolü rejimini sürdürmeye yönelik değildir. Konvansiyonel tehditlere de nükleer caydırıcılık stratejisine başvurularak karşı konulduğu gözlenmektedir. Bu çalışma, stratejik istikrarda ortaya çıkan sorunların uluslararası sistemde görülen birtakım eğilimlerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu gelişmelerin başında bölgesel güvenlik sorunlarındaki ve jeopolitik risklerdeki artış gelmektedir. Bir diğer önemli gelişme uluslararası sistemin çok kutuplu bir karakter kazanması ve büyük güç rekabetinin ön plana çıkmasıdır. Son olarak ABD-Rusya ilişkilerine blok mantığının hâkim olması stratejik istikrarı olumsuz etkilemektedir. Stratejik istikrarda yaşanan sorunların ne yöne evrileceği ve ABD-Rusya ilişkilerindeki nükleer sorunların geleceği de uluslararası sistemdeki temel eğilimler etrafında tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

ABD-Rusya İlişkileri, Uluslararası Güvenlik, Nükleer Silahlar, Silahların Kontrolü, Stratejik İstikrar

1. GİRİŞ

Caydırıcılık ve silahların kontrolü, Soğuk Savaş yıllarında uluslararası sistemin istikrarını sağlayan unsurlar arasında yer almışlardır. İki süper gücün karşılıklı olarak nükleer caydırıcılığa sahip olmaları hem nükleer savaş ihtimalini düşürmüş hem de nükleer silahsızlanmanın önünü açmıştır. Bir başka deyişle, iki süper güç, aralarındaki stratejik ve ideolojik rekabeti sona erdirmemiş ama onu yönetme becerisi geliştirmişlerdir. Nükleer silahlara ilişkin olarak, stratejik istikrar şeklinde tanımlanan bu olgu Soğuk Savaş sonrası dönemde de sürdürülmüştür. Ancak son yıllarda yaşanan gelişmeler karşılıklı caydırıcılığın ve silahların kontrolünün geleceğinin sorgulandığı bir küresel ortam yaratmıştır.

NATO'nun genişlemesi, NATO bünyesinde oluşturulan Balistik Füze Savunma Sistemi, ABD'nin Anti-Balistik Füze Antlaşmasından çekilmesi vb. gelişmeler Rusya tarafından karşılıklı caydırıcılığı ortadan kaldıracak girişimler olarak görülmüştür. Diğer taraftan Rusya'nın yakın çevresinde yayılmacı bir politika izlediği, Gürcistan ve Ukrayna başta olmak üzere Batıyla yakınlaşmaya çalışan ülkelere engel olduğu, geliştirdiği yeni nükleer silahlarla yeni bir silahlanma yarışını başlattığı yönünde eleştiriler ABD ve NATO tarafından dile getirilmektedir. Bu gelişmeler, ABD ve Rusya'nın nükleer olmayan güvenlik sorunlarını da nükleer caydırıcılık stratejisine dâhil etmelerine yol açmaktadır. Bir başka deyişle, nükleer strateji artık sadece nükleer silahlara ilişkin bir olgu değildir. Nükleer stratejik dengelerde ortaya çıkan bu belirsizlikler, silahların kontrolü antlaşmalarını da olumsuz etkilemektedir. Taraflar birçok önemli antlaşmadan çekilmekte ya da bu antlaşmaları anlamsız hale getirmektedir.

Bu çalışmada, caydırıcılık ve silahların kontrolü alanlarında Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gelişmeler ana hatlarıyla ortaya konulacaktır. Bununla birlikte, bu sorunun sadece teknik düzeyde bir sorun olmadığı ve sorunun temelinde küresel politik süreçlerdeki belirsizliklerin ve yirmi birinci yüzyılda ortaya çıkan yeni eğilimlerin yattığı iddia edilmektedir. Bu amaçla, stratejik istikrar alanında yaşanan temel sorunlar ortaya konulduktan sonra uluslararası sistemde gözlemlenen bazı eğilimler ele alınacaktır.

Öncelikle uluslararası siyaset giderek çok kutuplu bir karakter kazanmakta ve büyük güçler arası rekabet öne çıkmaktadır. Küresel ekonomide artan rekabet korumacı politikalara yol açmakta ve küresel karşılıklı bağımlılık güvenlik üreten bir yapı olmaktan çıkmaktadır. Küresel güvensizlikler devletleri milliyetçi ve içe dönük tepkiler vermeye zorlamaktadır. Bütün bu belirsizlikler iç politikada popülist ve otoriter liderleri güçlendirmektedir. Bu argümanlar nükleer stratejinin geleceğine dönük iyimser bir tablo çizmemektedir. Ancak sorunların çözümünün, teknik detaylardan ziyade tarafların karşılıklı olarak kabul edilebilir politik çözümler üretme becerisine bağlı olduğunu göstermektedir.

2. STRATEJİK İSTİKRAR

Stratejik istikrar, geleneksel tanımıyla, iki bileşenden oluşur. İlk bileşen kriz istikrarıdır, yani taraflardan birinin ilk saldırıyı başlatma güdüsüne sahip olup olmamasına ilişkindir. İkinci bileşen silahlanma istikrarıdır, yani taraflardan birinin teknik anlamda diğerini hızla geride bırakacağına inanıp inanmamasına ilişkindir. Bu geleneksel tanım Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan dengeyi referans almaktadır. Siyasal olmaktan çok teknik bir tanımdır. Soğuk Savaş yıllarında, 1962 Küba Füze Krizi sonrasında iki süper güç nükleer saldırıyı başlatan taraf olma güdüsüne sahip olmadıklarını ortaya koymuşlardır. Her iki tarafın da ikinci vuruş kapasitesine sahip olması bu dengenin ortaya çıkmasını mümkün kılmıştır. Nükleer savunmasızlık, çatışan süper güçlere nükleer savaşın önlenmesi şeklinde bir ortak çıkar kazandırmıştır.¹

Soğuk Savaş boyunca stratejik istikrarın ana unsuru, ikinci vuruş kapasitesi olmuştur. Bu kapasite için yeterli nükleer cephane, muhtemel krizlerin tırmanmasını ve nükleer bir çatışmaya dönmesini önleyecek bir caydırıcı unsur olarak kullanılmıştır. Bu stratejik istikrar anlayışı savunma silahlarının geliştirilmemesini, sadece saldırı silahlarına sahip olunmasını gerektirir. 1972 tarihli Anti Balistik Füze (ABM) Antlaşması, savunma amaçlı balistik füze sistemlerinin sınırlandırılmasını öngörerek bu ihtiyaca yanıt vermiştir. 1970'lerde başlayan nükleer silahların kontrolüne ve sınırlandırılmasına yönelik antlaşmalar, kendine özgü bir silahların kontrolü rejimi yaratarak stratejik istikrara katkıda bulunmuştur. Soğuk Savaş döneminde rakip bloklar arasındaki rekabet sona ermemiş, kimi zaman krizler de yaşanmıştır. Ancak stratejik istikrar, nükleer silahlara ilişkin bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Bir başka deyişle

stratejik istikrar, rakip bloklar arasındaki siyasal anlaşmazlıklardan bağımsız bir şekilde ele alınmıştır. Böylece, bloklar arası gerginlikler stratejik alandaki öngörülebilirliği ortadan kaldırmamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD ile Rusya arasındaki ilişkiler bir süre olumlu bir seyir izlemiştir, silahların kontrolü ve silahsızlanma sürecinde bazı olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 1987 yılında imzalanan Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması (INF) kapsamında iki ülke orta menzilli füzelerini tamamen imha etmişlerdir. Ardından stratejik silahların azaltılması amacıyla görüşmelere başlanmıştır. 1991 yılında Stratejik Nükleer Silahlarda İndirime Gidilmesi Anlaşması (START) ve 1993 yılında START 2 Antlaşması imzalanmıştır. Diğer yandan, eski Sovyet Cumhuriyetleri olan Ukrayna ve Kazakistan, topraklarında bulunan Sovyet nükleer silahlarının barışçıl biçimde Rusya'ya devredilmesini kabul etmiştir. ABD bu süreçte hem müzakerelere katkı sağlamış hem de Ukrayna ve Kazakistan'a maddi yardımda bulunmuştur. Silahların transferinde teknik destek de sağlanmıştır. Bununla birlikte stratejik istikrardaki bu olumlu hava çok uzun sürmemiştir.

ABD-Rusya ilişkileri son yıllarda gerginleşmiştir. İki ülkenin de güvenlik kaygıları artmakta ve birbirlerinden algıladıkları tehditler ilişkileri etkilemektedir. ABD, Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'daki girişimlerini saldırgan ve tehditkâr bir strateji olarak görmektedir. Bunun yanı sıra Rusya'nın geliştirdiği yeni silah teknolojileri bir diğer endişe kaynağıdır. Dolayısıyla Amerikan güvenlik politikalarında Rusya'dan kaynaklanan tehditler ve büyük güçler arasındaki rekabet öne çıkmaktadır. Nükleer stratejide de paralel bir dönüşüm söz konusudur. Örneğin ABD Savunma Bakanlığı'nın 2018 yılında yayımladığı Nükleer Durum Değerlendirmesi'nin dikkat çektiği en önemli konu uluslararası siyasetin kırılabilirliğidir. Rapora göre Rusya ve Çin, uluslararası normlara ve düzene itiraz etmektedir. ABD nükleer silahlarını azaltmaya çalışırken Rusya nükleer gücünü artırmakta ve Çin'in askeri modernizasyonu nükleer kapasitenin genişlemesine yol açmaktadır.²

Söz konusu değerlendirmeler kapsamında ABD, Soğuk Savaş yıllarında ikinci vuruş kapasitesine dayanan nükleer denge ve stratejik istikrar anlayışını değiştirmiştir. Stratejik istikrar artık sadece nükleer silahlara değil aynı zamanda uluslararası siyasetteki eğilimlere ve birtakım jeopolitik risklere iliş-

2 U.S. Department of Defence, "Nuclear Posture Review 2018", February 2018, <https://dod.defense.gov/News/SpecialReports/2018NuclearPostureReview.aspx>, (erişim: 04.11.2019), s. 2-3.

kin bir konudur. Nükleer Durum Değerlendirmesi raporundaki ifadeyle, potansiyel düşmanlar, nükleer olmayan saldırganlıklardan ya da sınırlı nükleer gerginlikten herhangi bir fayda elde edemeyeceklerini anlamalıdır.³ Avrupa ve Asya'daki stratejik istikrar bu noktada ortaya çıkabilecek yanlış anlamaların ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Bu bağlamda, nükleer olmayan tehditlerin de nükleer güçlerle dengelenmesi yönünde yeni bir stratejinin ortaya çıktığı söylenebilir. Diğer yandan teknolojik gelişmelerle nükleer stratejinin ilişkilendirildiği dikkat çekmektedir. Daha önceleri ikinci vuruş kapasitesine ilişkin olan stratejik istikrar şimdi jeopolitik riskler, nükleer olmayan askeri kapasite, gelişmiş konvansiyonel silahlar, siber savunma gibi konularla ilgilidir.⁴

Rusya da ABD'ye benzer bir şekilde güvenlik politikasında jeopolitik risklerden kaynaklanan bir tehdit tanımına sahiptir. Eski Sovyet coğrafyasında ve Doğu Bloğu ülkelerinde ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin artan etkisi Rusya'nın başlıca güvenlik sorunlarından biridir. Doksanlı yıllarda başlayan bu sürece Yakın Çevre Politikasıyla yanıt veren Rusya, giderek sertleşen bir tutum izlemektedir. Rusya'yı daha agresif bir politikaya yönelten üç gelişme yaşanmıştır. Birincisi, NATO'nun genişlemesi ve özellikle Baltık ülkelerinin üyeliğiyle birlikte NATO ile Rusya'nın sınır komşusu olmasıdır. İkinci önemli gelişme NATO'nun 2008 Bükreş Zirvesi'nde Gürcistan ve Ukrayna'nın ittifaka 'bir gün' üye olacaklarının ilan edilmesidir.⁵ Bu zirveden kısa bir süre sonra Rusya-Gürcistan Savaşı başlamış ve Rusya Batı yayılmasına artık daha sert tepki vereceğini göstermiştir. Üçüncü önemli gelişme ise Ukrayna Krizi olmuştur. Rusya, Ukrayna'da çok daha radikal adımlar atmıştır.

Karşılaştığı bu jeopolitik riskler Rusya'nın nükleer stratejisine de yansımıştır. 2014 Askeri Doktrini, nükleer olmayan caydırıcılık kavramına yer vermesiyle dikkat çekmektedir. "Nükleer olmayan caydırıcılık sistemi, Rusya Federasyonu'na karşı nükleer olmayan araçların kullanıldığı saldırganlıkları önlemeyi amaçlayan, dış politik, askeri ve askeri-teknik önlemler bütünüdür."⁶

3 U.S. Department of Defence, "Nuclear Posture Review 2018", s. vii.

4 Heather Williams, "Strategic Stability, Uncertainty and the Future of Arms Control", *Survival* 60 no. 2, (2018): 49.

5 North Atlantic Council, "Bucharest Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008", Bucharest, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm. (erişim: 19.11.2019).

6 President of the Russian Federation, "Military Doctrine of the Russian Federation" December 25, 2014, <https://rusemb.org.uk/press/2029>, (erişim: 19.11.2019).

Konvansiyonel tehditleri nükleer silahlarla caydırmayı öngören bu strateji değişikliği, Rusya'nın daha fazla caydırma seçeneğine sahip olması gerektiğini ifade eden ilk resmi açıklamadır.⁷ ABD ile Rusya'nın nükleer caydırıcılık stratejileri birbirine yakınlaşmaktadır. Bu yakınlaşmanın bir diğer boyutu her iki ülkenin de yeni askeri teknolojilere ve savaş biçimlerine dikkat çekmeleri ve bu gelişmeleri nükleer stratejiyle ilişkilendirmeleridir.

Stratejik istikrarı etkileyen değişkenler artmıştır. ABD ve Rusya nükleer stratejilerini nükleer silahlara ilişkin olmayan güvenlik sorunlarıyla ilişkilendirerek sorunu karmaşık hale getirmektedir. Fakat bunun dışında uluslararası güvenlik ortamındaki değişiklik de soruna olumlu katkıda bulunmamaktadır. Uluslararası politika geçmişte olduğundan çok daha karmaşıktır, çok değişkenlidir ve daha az öngörülebilirdir.

3. SİLAHLARIN KONTROLÜ SORUNU

Kriz istikrarı boyutuyla çeşitli belirsizlikler içermeye başlayan stratejik istikrar olgusu silahların kontrolü boyutunda da önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Soğuk Savaş döneminde ikinci vuruş kapasitesine dayanan bir silahların kontrolü rejimi ortaya çıkmışken, günümüzde bu rejimi olumsuz etkileyecek gelişmeler yaşanmaktadır. Bu açıdan önemli gelişmelerden biri ABD'nin 2002 yılında ABM Antlaşması'ndan çekilmesidir. Böylece savunma sistemleri geliştirilmesinin önündeki hukuki engel ortadan kalkmıştır. NATO 2010 yılında Avrupa'ya Balistik Füze Kalkanı yerleştirme kararı almış ve sistem 2012 yılında çalışmaya başlamıştır. ABD bu projenin Avrupa'ya İran'dan ve Kuzey Kore'den gelebilecek orta menzilli füzelere karşı hayata geçirildiğini ileri sürmektedir.⁸ Ancak böyle bir sistemin varlığı ikinci vuruş kapasitesini anlamsız hale getirerek karşılıklı nükleer caydırıcılığı ortadan kaldıracak bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

NATO Füze Kalkanı projesine ilişkin tartışma, bir başka soruna işaret etmektedir. ABD ile Rusya arasındaki nükleer denge ve stratejik istikrar üçüncü tarafların nükleer silahlarından da etkilenmektedir. Oysa Soğuk Savaş döneminde her iki ülkenin de nükleer tehdit algısı birbirlerinden kaynaklanmıştır.

7 Kristin Ven Bruusgaard, "Russian Strategic Deterrence", *Survival* 58, no 4, (2016), 13.

8 "Remarks by the President on Strengthening Missile Defense in Europe," *White House Archives*, September 17, 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-strengthening-missile-defense-europe> (erişim: 26.11.2019).

Soğuk Savaş sonrasında nükleer güçler birden fazla tehdit kaynağıyla karşı karşıyadır. Bu durum güvenlik ikilemi yerine güvenlik trilemması olarak tanımlanabilir.⁹ Bir devletin kendisini bir başka devletten kaynaklanan tehditlere karşı savunmak için attığı adımlar, üçüncü bir devletin kendisini güvensiz hissetmesine yol açabilmektedir. ABD Füze Kalkanı'nın İran ve Kuzey Kore'den gelecek tehditlere karşı kurulduğunu iddia etse de bu sistem Rusya tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Örneğin aynı durum Çin için de geçerlidir. Çin'in nükleer silahlara ilişkin bu gelişmeler karşısında verdiği yanıt nükleer gücünü modernize etmesidir. Ancak Çin'in bu hamlesi Hindistan'ı harekete geçirmekte ve bu da Pakistan'da güvenlik endişelerinin artmasına yol açmaktadır.

Silahların kontrolü alanında yaşanan bir diğer önemli gelişme ABD'nin 1987 tarihli INF Antlaşması'ndan çekilmesidir. Bu antlaşma, 500 ila 5.500 kilometre menzile sahip füzelerin satın alınmasını, üretilmesini ya da test edilmesini yasaklamaktadır. Bunun yanı sıra ABD ve Sovyetler Birliği, ellerinde bulunan tüm orta menzilli füzelerin imhasını kabul etmiş; **4 yıl içinde 2.700 adet füze imha edilmiştir. Antlaşmada benimsenen "sıfır çözüm" yaklaşımı silahsızlanma sürecinde önemli bir örnek teşkil etmiş ve antlaşma sembolik bir anlam kazanmıştır. INF Antlaşması'nı yeni silahsızlanma antlaşmaları takip etmiştir. Dolayısıyla antlaşmanın sona ermesi, yeni belirsizlikler yaratabilir ve silahların kontrolü alanında yeni bir sürece girilmesinin sembolü haline gelebilir.**

Belirsizlik taşıyan bir diğer konu START Antlaşmaları'nın geleceğidir. START I Antlaşması 1994'te yürürlüğe girmiş, 2009 tarihinde sona ermiştir. 1993 yılında imzalanan START II Antlaşması ABD tarafından 1996 yılında onaylanırken, Rusya antlaşmayı 2000 yılında onaylanmış ama 2002'de antlaşmadan çekilmiştir. Nitekim yukarıda bahsedilen ABM Antlaşması'ndan ABD'nin çekilmesinin gerekçesi Rusya'nın bu hamlesi olmuştur. START III görüşmeleri ise bir antlaşmayla sonuçlanmamıştır. Bu antlaşmaların yerini alan Yeni START Antlaşması 2011 yılında yürürlüğe girmiştir ve 2021'de süresi dolacaktır. Tarafların uzlaşması halinde antlaşmanın 5 yıl daha uzatılması mümkündür. Ancak silahların kontrolü alanında yaşanan anlaşmazlıklar dü-

9 Linton Brooks and Mira Rapp-Hooper, "Extended Deterrence, Assurance, and Reassurance in the Pacific during the Second Nuclear Age," in *Strategic Asia 2013-14: Asia in the Second Nuclear Age*, ed. Ashley J. Tellis, Abraham M. Denmark, and Travis Tanner (Washington, DC: National Bureau of Asia Research, 2013), 292-93.

şünüldüğünde uzatma seçeneğinin kullanılmaması şartı olmayacaktır.

1968 yılında imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nda (NPT) da sorunlar yaşanması muhtemeldir. Bu antlaşma kapsamında nükleer silahlara sahip devlet statüsündeki ülkeler verdikleri silahsızlanma taahhütlerini yerine getirmeyerek bu anlaşmanın etkisini zayıflatabilirler. Stratejik istikrardaki belirsizlik, nükleer silah geliştirmemeyi taahhüt eden devletlerde huzursuzluk yaratabilir. Bu koşullarda, 2020 yılında yapılacak gözden geçirme konferansının zorlu geçmesi muhtemeldir.

Yeni bir silahlanma yarışının başlaması, silahların kontrolü alanında istikrarsızlık yaratan bir diğer konudur. Örneğin 2018 yılında Rusya, üzerinde çalıştığı yeni nükleer silahları tanıtmıştır.¹⁰ Bu silahlar arasında hipersonik **hızlara çıkararak radarda yakalanması neredeyse imkânsız olan ve nükleer enerjiyle hareket edip neredeyse sonsuz bir menzile ulaşan silahlar** bulunmaktadır. Savunulması mümkün olmayan silahlar olarak tanıtılan bu yeni nükleer cephaneye, Amerikan savunma sistemlerini aşarak Rusya'nın ikinci vuruş kapasitesini korumayı amaçlamaktadır. ABD'nin de benzer silahlar üzerinde çalıştığı bilinmektedir. Silahlanma yarışını hızlandıracak bir diğer gelişme INF Antlaşması'nın sona ermesidir. ABD, Rusya'yı orta menzilli silahlar geliştirmekle itham etmektedir. Antlaşmanın ortadan kalkmasıyla iki ülkenin de orta menzilli nükleer silahlar geliştirmeleri ve bunları konuşlandırmaya başlamaları beklenmektedir.

4. JEOPOLİTİK BELİRSİZLİKLER

ABD-Rusya ilişkilerinde, stratejik istikrarı etkileyen uluslararası siyasal sorunlar arasında jeopolitik belirsizlikler ilk sırada gelmektedir. İki ülke arasındaki jeopolitik rekabet, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortadan kalkmamış, karakter değiştirmiştir. Bu rekabet giderek sertleşmekte ve sıfır toplamı bir oyuna dönüşmektedir. Dolayısıyla, nükleer caydırıcılık stratejisinin sadece nükleer silahlara karşı değil aynı zamanda çeşitli bölgesel sorunlara karşı da araç olarak kullanılmasının zemini oluşturmuştur.

Jeopolitik belirsizlikler bağlamında, yalnızca önemli kırılma anlarına bakılacak olursa Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli gelişmelerinden biri 11

10 “‘Listen to us now’: Putin unveils new Russian nuclear Arsenal”, *Russia Today*, March 1, 2018, <https://www.rt.com/news/420206-russia-strategic-weapons-putin/> (erişim: 27.11.2019).

Eylül saldırılarıdır. 1990'lı yıllarda Rusya iç sorunlarına daha fazla odaklanırken ABD eski Sovyet coğrafyasında bir hegemonya kurma arayışına girmiştir. Bu durum, iki ülke arasında önemli bir soruna işaret etse de 11 Eylül sonrasında ABD'nin ilgisi Ortadoğu'ya ve küresel terörle mücadeleye yönelmiştir. ABD'in ilgisinin Rus yakın çevresinden uzaklaşmasıyla, Rusya buradaki **güç boşluğunu doldurmaya başlamıştır**. Ayrıca küresel terörle mücadele alanında iki ülkenin işbirliği imkânı ortaya çıkmıştır. 2003 Irak Savaşı öncesinde ve sonrasında da iki ülke işbirliği imkânları aramış fakat zamanla çıkar farklılıkları artmıştır.¹¹

Irak Savaşı sonrasında ABD'nin hegemonya girişimlerine yönelik tepkiler artmaya başlamış ve yumuşak gücünü bir kenara iten ABD ciddi bir imaj kaybı yaşamıştır. Ayrıca, Afganistan ve Irak'taki askeri operasyonların ekonomik maliyeti yükselmiştir. 2010 yılına gelindiğinde Ortadoğu politikasının yönetimi zorlaşmıştır. Bu tarihte başlayan Arap Baharı süreci bölgesel istikrarsızlığa yol açtığı gibi ABD'nin Ortadoğu politikasında belirsizlik ve tutarsızlık sorunları da yaratmaya başlamıştır. Toplumsal hareketlerin iç savaşa dönüştüğü ülkeler, meseleyi daha da girift bir duruma sürüklemiştir. Ortadoğu merkezli sorunlar uluslararası sistem üzerinde derin etkiler yaratmaya başlamıştır.

Suriye İç Savaşı, bu anlamda en belirgin örnektir. Suriye'deki kaotik ortam bölgesel kutuplaşmaların sertleşmesine, radikal İslamcı terör örgütlerinin yükselişine ve yoğun bir mülteci sorununun doğmasına yol açmıştır. Uluslararası sistemdeki güvensizlikler artmıştır. Ayrıca ABD'nin tutarlı bir politika geliştirememesi başka birtakım sorunlara yol açmıştır. Suriye'de askeri bir operasyon başlatmaktan kaçınması ve inisiyatif üstlenmemesi, Esad rejimini destekleyen Rusya'nın harekete geçmesine ve savaşa müdahil olmasına yol açmıştır. Örneğin, kimyasal silah kullanımını kırmızı çizgi olarak tanımlayan ABD yönetiminin, bu silahlar Esad rejimi tarafından kullanılmasına rağmen müdahale yerine sorunu yatıştırması Rusya'yı Suriye'de daha aktif bir rol oynamaya itmiştir.¹² Bu gelişme, Suriye'nin yanı sıra Doğu Akdeniz'i ve genel olarak Ortadoğu'yu ABD ile Rusya arasındaki bir rekabet alanına dönüştürmüştür.

Rusya'yı harekete geçiren bir diğer gelişme Ukrayna krizi olmuştur. Doğu Avrupa ve Kırım'daki anlaşmazlık nedeniyle Karadeniz bölgeleri potansiyel

11 Paul J. Saunders, "The US and Russia after Iraq." *Policy Review* 119 (2003), 27-45.

12 Gareth Porter, "Chemical Attacks in Syria: How U.S. Intel Went Wrong", *Middle East Policy*, 23, no. 3, (2016), 100-111.

çatışma bölgelerine dönüşmüştür. NATO'nun genişlemesi ve yakın çevresindeki ülkelerde Batı yanlısı siyasal grupların güçlenmesi nedeniyle kendisini bir çevreleme politikasıyla karşı karşıya hisseden Rusya, bu durumdan uluslararası sistemdeki rolünü ve konumunu pekiştirerek çıkmak istemiştir. Böylece Suriye'deki savaşa müdahil olarak hem bu ülkenin geleceğinde birinci derecede söz sahibi olmuş hem de Ortadoğu politikasında etkisini artırmıştır.

ABD ile Rusya arasında artan jeopolitik rekabet başka coğrafyalara da yansımaktadır. Örneğin Suriye'deki Rus askeri varlığı Doğu Akdeniz sularında yer alan bir donanmayla desteklenmektedir. Keşfedilen enerji kaynakları nedeniyle bu bölge önem kazanmakta ve bir mücadele sahasına dönüşmektedir. Libya'daki iç çatışmalara da Rusya'nın giderek daha fazla dâhil olduğu görülmektedir. Bunların dışında Latin Amerika'da, Güney Asya'da, Kore yarımadasında ve daha pek çok bölgede artan gerginlikler ABD ile Rusya'yı çoğu zaman doğrudan karşı karşıya getirmese de jeopolitik riskleri artırmaktadır. Dolayısıyla ABD-Rusya ilişkileri rekabet ve çatışma ile tanımlanmaya ve sıfır toplamlı hale gelmeye başlamıştır. Taraflar, karşılaştıkları bu jeopolitik tehditleri de nükleer caydırıcılık politikasına dâhil etmektedir. Stratejik istikrar konusunda yaşanan sorunların giderilmesi ve tarafların diyalog kurması bu uluslararası ortam nedeniyle zorlaşmaktadır.

5. BÜYÜK GÜÇ POLİTİKASI

Stratejik istikrarda yaşanan sorunların, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem düzeyinde yaşanan gelişmelerle de doğrudan bir ilişkisi vardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte sistemin tek süper gücü olarak kalan ABD bir çelişki ile karşı karşıyadır. Nye'a göre bu çelişki ABD'nin herhangi bir devlet tarafından meydan okunamayacak kadar güçlü ama küresel hedeflerine tek başına ulaşamayacak kadar zayıf olmasından kaynaklanır.¹³ ABD tek taraflı hareket eder ve sadece kendi çıkarlarına odaklanırsa yalnızlaşabilir ve küresel siyaseti biçimlendirme yeteneğini yitirebilir. Bunun yerine kendisini dış dünyaya çok taraflı antlaşmalarla bağlamalıdır. Bu durum, hareket özgürlüğünün bir ölçüde yitirilmesi anlamına gelebilir ama bu kayba karşılık rakip devletler öngörülebilir ve işbirliğine hazır ortaklara dönüşecektir.

11 Eylül sonrasında ABD, Nye önerdiği seçeneği değil tek taraflı poli-

13 Joseph S. Nye Jr., *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*, (New York: Oxford University Press, 2002).

tikalari tercih etmiştir. Buna karşılık Rusya, ABD'nin küresel liderliğine yönelik muhalefetin önemli temsilcilerinden birine dönüşmüştür. Aynı tarihler Rusya'nın 1990'larda yaşadığı iç sorunları önemli ölçüde aştığı ve kendisini yeniden bir büyük güç haline getirmeyi arzu ettiği dönemdir. Diğer yandan, Çin ekonomik ve siyasal olarak hızla yükselen bir güçtür. Her ne kadar bütünleşme alanında sorunlar yaşasa da Avrupa Birliği bir uluslararası aktör olarak dünya siyasetinde yerini almıştır ve müttefiki ABD ile önemli çıkar farklılıklarına sahiptir. Bu gelişmelerle birlikte uluslararası sistem giderek çok kutuplu bir yapıya bürünmektedir.

Uluslararası sistem çok kutupluluğa doğru evrilsen de güç dağılımı karmaşık ve çok katmanlıdır. Büyük güçler arasında karmaşık bir karşılıklı bağımlılık söz konusudur. Büyük güçler dışında bölgesel güçlerin de belirleyici olabildiği, devlet-dışı aktörlerin de yer aldığı bir sistemde klasik bir güçler dengesinden ve çok kutupluluktan bahsetmek zordur. Diğer yandan, artan belirsizlik ve küresel güvensizlik popülist siyasal akımların yükselmesine yol açmaktadır. Devletler işbirliğinden ziyade başlarının çaresine bakma stratejisine yönelmektedir.

Uluslararası ortamdaki bu gelişmeler, ABD'nin güvenlik politikalarına da yansımaktadır. Örneğin, 2017 yılında yayımlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, ABD'nin geçmiş yirmi yılda izlediği politikaların gözden geçirilmesi gerektiğini ifade eder.¹⁴ Çünkü, rakip devletlerin uluslararası kurumlara ve küresel ticarete dâhil olmalarının bu devletleri tehlikesiz devletlere ve güvenilir ortaklara dönüştüreceği varsayımı yanlış çıkmıştır. Aynı belge, daha önceki belgelerden farklı olarak ABD'nin karşılaştığı temel tehdidin küresel terörizm değil büyük güç mücadelesi olduğunu belirtir.

ABD Başkanı Donald Trump'ın söyleminde bu güvenlik algısının pratik yansımalarını görmek mümkündür. Göreve başlarken yaptığı konuşmasında Trump tüm dünya uluslarıyla dostluk kurmak istediğini ama bunu her ulusun kendi çıkarlarını ilk sıraya koyma hakkına sahip olduğu anlayışıyla yapacağını dile getirmiştir.¹⁵ Trump, geçmişteki işbirliği girişimlerini zayıflık olarak tanımlamakta, barışı daha fazla güçlenerek sağlamayı hedeflemektedir. Mütte-

14 White House, "National Security Strategy of the United States of America" December 2017 <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905-2.pdf> (erişim: 04.11.2019)

15 "Remarks of President Donald J. Trump – As Prepared for Delivery Inaugural Address", January 20, 2017 <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>, (erişim: 29.11.2019).

fiklerini küçümsediği gibi Rusya ve Çin'i başlıca rakipler olarak görmektedir.

Çin her şeyden önce ekonomik bir rakiptir. Neoliberal küreselleşmenin öncüsü olan ABD, bu süreçten Çin'in daha fazla yararlandığını düşünmekte ve bugüne kadar savunduğu serbest ticaret aleyhine gümrük vergileri koyma eğilimi taşımaktadır. Rusya ise askeri bir tehdit olarak görülmektedir. ABD'nin stratejik önceliklerinden biri Rusya'yı yeni bir saldırganlıktan ve müttefik ülkeler üzerinde kötücül bir etki kurmasından caydırmaktır.

ABD'nin tek taraflı politikaları, uluslararası düzeydeki ekonomik ve siyasal kurumsal yapıda kırılma yaratmaktadır. Bu kurumların çoğunun mimarı olmasına rağmen onlara bağlılığı azalmaktadır. Kurumsal yapıdaki bu sorunlar silahların kontrolü rejiminde de kendisini göstermektedir. Stratejik istikrar sorunlarının çözülmesine katkı sağlayacak kurumsal mekanizmalar zayıflamakta ve uluslararası ortam rekabetçi hale gelmektedir.

6. YENİ SOĞUK SAVAŞ

Stratejik istikrarı olumsuz etkileyen bir başka unsur, Yeni Soğuk Savaş söyleminin güçlenmesidir. Amerikan dış politika ve güvenlik bürokrasisinde yaygınlaşan bu söylem Rusya'nın yeniden büyük güç olma hedefiyle hareket ettiği, bu nedenle saldırgan ve yayılcı bir dış politika izlediği ve Soğuk Savaş tecrübesinin bugünün siyasetçileri için yol gösterici olduğu varsayımına dayanır. Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'da izlediği politika, Suriye savaşına dâhil olması, yeni nükleer silahlar geliştirmesi vb. gelişmeler bu varsayımları güçlendirmektedir. Rusya tarafına bakıldığında da Batı ittifakının tüm girişimlerinin yeni bir çevreleme politikası olarak algılandığı ve bu ittifakı zayıflatacak bir strateji izlendiği söylenebilir. Dolayısıyla, ABD-Rusya ilişkilerinde blok mantığı hâkim olmaya başlamıştır.¹⁶

Bütün bunlara rağmen Yeni Soğuk Savaş söylemi indirgemeci bir bakış açısını yansıtır. Çünkü blok mantığına göre taraflar her konuda karşı taraflarda yer alırlar ve birbirlerinin çıkarlarına zarar vermeye çalışırlar. Oysa uluslararası sistemin Soğuk Savaş'taki yapısıyla bugünkü yapısı arasında önemli farklar vardır. Rusya pek çok konuda Batıyla aynı safta yer alır, bazen Batı içindeki saflaşmanın taraflarından biri olur. Ayrıca bu söylem sorunları basitleştirmekte

16 Richard Sakwa, "New Cold War' or twenty years' crisis? Russia and international politics", *International Affairs* 84, No. 2, (2008), 241-267.

ama gerçekçi politikaların izlenmesine engel olmaktadır. Ancak ABD’de yaygınlaşan Yeni Soğuk Savaş söylemini besleyen birtakım güvenlik ihtiyaçlarından bahsetmek mümkündür. Öncelikle, Sovyetler Birliği’nin dağılması, Batı ittifakının ortak tehdidini ortadan kaldırmıştır. Bu gelişme ilk bakışta olumlu bir gelişme, hatta bir zafer olarak görülebilir. Ancak ortak tehdidin yokluğunda, Batı ittifakında önemli bazı kırılmalar yaşanmıştır.

Birincisi, Soğuk Savaş döneminde Batılı ülkelerin karşılaştığı tehditler tek bir kaynaktan doğmuştur. Dolayısıyla bu tehdiye karşı mücadele için gerekli yetenek ve kapasitenin geliştirilmesinde rasyonel seçenekleri belirlemek ve uygulamak daha kolay olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında yeni türden tehditler ortaya çıkmıştır. İnsani güvenlik, terörizm, iç çatışmalar, çevresel sorunlar, siber alan vb. güvenlik sorunlarına Batı ittifakının sahip olduğu geleneksel güvenlik araçlarıyla yanıt vermek mümkün olmamıştır. Yeni bir güvenlik kapasitesi geliştirme ihtiyacı müttefikler arasında çıkar farklılıklarına yol açmıştır. Çünkü her biri farklı sorunları önceliklendirmiştir.

İkincisi, 11 Eylül sonrasında küresel terörizm Batı ittifakı için bir ortak tehdiye dönüşmüştür. Ancak bu tehdit son derece belirsiz, imgelere dayalı bir tehdittir. Bu tehdidi her ülke farklı şekillerde deneyimlemektedir ve verilen yanıtlar da farklı olmaktadır. ABD, müttefiklerini teröre karşı savaş söyleminde birleştirmekte ve mobilize etmekte zorluk çekmektedir. Diğer yandan, küresel terörizm Batılı ülkelerde birtakım toplumsal ve siyasal dinamikleri harekete geçirmiştir. Yükselen terörizm, devletleri güvenlik politikalarını sıkılaştırmaya zorlamaktadır.¹⁷ Özgürlükler ile otorite arasındaki denge ikincisi lehine bozulmaktadır. Bunun yanı sıra popülist ve liberal olmayan siyasal akımlar yükselmiştir.

Üçüncüsü, ABD tarafından küresel terörizmin başlıca tehdit olarak tanımlanması Batı ittifakındaki liberal uzlaşmayı zayıflatmıştır. Özellikle 2003 Irak Savaşı’nda yaşanan süreç, uluslararası toplumda güvenleştiren lider aktör olarak ABD’nin meşruiyetini sarsmıştır.¹⁸ Soğuk Savaş döneminde ortak Sovyet tehdidi ABD’nin müttefiklerine karşı bağlılığını güçlendirmiştir. Müttefiklerine verdiği güvenlik taahhütleri ABD’nin meşru güvenleştiren aktör olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Bir başka deyişle Batı ittifakı içinde

17 Carol W. Lewis, “The Clash between Security and Liberty in the U.S. Response to Terror.” *Public Administration Review* 65, no. 1 (2005): 18-30.

18 Barry Buzan, “Will the ‘Global War on Terrorism’ Be the New Cold War?” *International Affairs* 82, no. 6 (2006): 1101-1118.

ABD, tehditleri tanımlayan ve bunlara karşı uygun politikaları belirleyen aktör olmuştur. Bu olguyu besleyen bir diğer unsur, ABD'nin çok taraflı uluslararası kurumlara bağlılığı olmuştur. Sovyet tehdidinin ortadan kalkması bu bağlılığı da zayıflatmıştır. Ortak tehdidin ortadan kalması ortak amaçları da olumsuz etkilemiştir.¹⁹

Bu koşullar altında Rusya'nın yeniden ortak bir tehdit olarak tanımlanması ABD açısından Batı ittifakının ayakta tutulması ve mobilize edilmesi için bir araç olabilir. Rusya'yla rekabet, Batılı güvenlik kurumlarının zayıf oldukları güvenlik sorunları yerine onlarca yıldır yapmaya alışık oldukları güvenlik pratiklerine odaklanmalarına imkân verir. Belirsiz bir tehdit yerine öngörülebilir ve rasyonel bir rakip ortak tehdiye dönüşür. Böylece Batı ittifakı içinde ortaklık duygusu güçlendirilebilir. Bu anlamda Rusya, güvenilir bir düşmandır.²⁰ Yeni Soğuk Savaş söylemiyle Rusya'nın düşmanlaştırılması Batı ittifakının ayakta tutulmasının bir yöntemine dönüşmektedir. Nükleer alanda stratejik istikrarın sarsılması ise NATO'nun yeniden 5. Madde temelinde tanımlanan bir örgütte dönüşmesine olanak vermektedir. Elbette, Avrupa ülkelerinin Rusya'yı bir tehdit olarak görüp görmedikleri önemli bir tartışma konusudur. Ancak ABD açısından küresel terörizm yerine Rusya'dan kaynaklanan nükleer tehditlere karşı müttefiklerini konsolide etmesi daha makul bir seçenektir.

7. SONUÇ

Uluslararası sistemde gözlemlenen eğilimler, stratejik istikrara ilişkin olumlu bir tablo çizilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak bu eğilimlerin kalıcı bir dönüşüme mi işaret ettiği yoksa konjontürel ve geçici mi olduğu halen belirsizdir. Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistem güçlü kurumsal yapısıyla öngörülebilir bir sistem olmuştur. Sistemin nasıl tanımlanacağına dair bütünlüklü anlatılar inşa etmek mümkündür. Ancak Soğuk Savaş'ın sonu, uluslararası siyasete dair anlam dünyalarını yıkmıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönemin en belirgin özelliği bir geçiş dönemi olmasıdır. Bu geçişin ne türden bir sisteme doğru olduğu ise halen belirsizdir.

Bu belirsizliği ortadan kaldıracak şey sistemin başat aktörlerinin so-

19 Jeff D. Colgan and Robert O. Keohane, "The Liberal Order Is Rigged: Fix It Now or Watch It Wither," *Foreign Affairs* 96, no. 3 (May/June 2017): 36-4.

20 Anatol Lieven, *The Dance of the Ghosts: A New Cold War with Russia Will Not Serve Western Interests*, *Survival* 60, No 5, (2018), 115-140.

mut sorunlara karşı politik çözümler üretme becerisidir. Bu çalışmada, olumlu bir tablo çizilmemiş olsa da Soğuk Savaş'ın en katı olduğu dönemlerde hem askeri hem de ideolojik düşmanlık içindeki iki süper gücün nükleer savaşın önlenmesi şeklinde bir ortak çıkarda birleştiği hatırlanmalıdır. Mevcut yapının sürdürülmesi ve Soğuk Savaş'ın soğuk tutulması noktasındaki bu uzlaşma uluslararası sisteme istikrar ve öngörülebilirlik kazandıran en önemli unsurlardan biri olmuştur.

ABD ve Rusya'nın stratejik istikrarda yaşanan sorunları çözmek adına diyalog kurmaları ve kabul edilebilir bir uzlaşmaya varmaları çok uzak bir ihtimal değildir. Bunun için öncelikli olarak gerekli olan şey siyasal iradedir. Tarafların, iki rasyonel aktör olarak birbirlerinin kırmızı çizgilerini tanımaları uzlaşmayı olanaklı kılacak bir diğer unsurdur. Bu durumda ilişkiler belki blok mantığı içerisinde yürütülmeye devam edebilir ve rekabet sürebilir. Ancak nükleer stratejide sürdürülebilir bir istikrar her şeye rağmen sağlanmış olur.

KAYNAKÇA

- Brooks, Linton and Mira Rapp-Hooper, “Extended Deterrence, Assurance, and Reassurance in the Pacific during the Second Nuclear Age,” in *Strategic Asia 2013-14: Asia in the Second Nuclear Age*, ed. Ashley J. Tellis, Abraham M. Denmark, and Travis Tanner (Washington, DC: National Bureau of Asia Research, 2013), 267-299.
- Buzan, Barry. “Will the ‘Global War on Terrorism’ Be the New Cold War?” *International Affairs* 82, no. 6 (2006): 1101-1118.
- Colgan, Jeff D. and Robert O. Keohane, “The Liberal Order Is Rigged: Fix It Now or Watch It Wither,” *Foreign Affairs* 96, no. 3 (May/June 2017): 36-4.
- Lewis, Carol W. “The Clash between Security and Liberty in the U.S. Response to Terror.” *Public Administration Review* 65, no. 1 (2005): 18-30.
- Lieven, Anatol, *The Dance of the Ghosts: A New Cold War with Russia Will Not Serve Western Interests*, *Survival* 60, No 5, (2018), 115-140.
- “‘Listen to us now’: Putin unveils new Russian nuclear Arsenal”, *Russia Today*, March 1, 2018, <https://www.rt.com/news/420206-russia-strategic-weapons-putin/> (erişim: 27.11.2019).
- North Atlantic Council, “Bucharest Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008”, Bucharest, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm. (erişim: 19.11.2019).
- Nye, Joseph S. Jr., *The Paradox of American Power: Why the World’ Only Superpower Can’t Go It Alone*, (New York: Oxford University Press, 2002).
- Porter, Gareth; “Chemical Attacks in Syria: How U.S. Intel Went Wrong”, *Middle East Policy*, 23, no. 3, (2016), 100-111.
- President of the Russian Federation, “Military Doctrine of the Russian Federation” December 25, 2014, <https://rusemb.org.uk/press/2029>, (erişim: 19.11.2019).
- “Remarks of President Donald J. Trump – As Prepared for Delivery Inaugural Address”, January 20, 2017 <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>, (erişim: 29.11.2019).

- “Remarks by the President on Strengthening Missile Defense in Europe,” *White House Archives*, September 17, 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-strengthening-missile-defense-europe> (erişim: 26.11.2019).
- Sakwa, Richard, “‘New Cold War’ or twenty years’ crisis? Russia and international politics”, *International Affairs* 84, No. 2, (2008), 241-267.
- Saunders, Paul J., “The US and Russia after Iraq.” *Policy Review* 119 (2003), 27-45.
- Schelling, Thomas C. and Morton H. Halperin, *Strategy and Arms Control*. (New York: The Twentieth Century Fund, 1961).
- US Department of Defense, “Nuclear Posture Review 2018”, February 2018 <https://dod.defense.gov/News/SpecialReports/2018NuclearPostureReview.aspx> (erişim: 04.11.2019).
- Ven Bruusgaard, Kristin, “Russian Strategic Deterrence”, *Survival* 58, no 4, (2016), 7-26.
- White House, “National Security Strategy of the United States of America” December 2017 <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905-2.pdf> (erişim: 04.11.2018).
- Williams, Heather, “Strategic Stability, Uncertainty and the Future of Arms Control”, *Survival* 60 no. 2, (2018), 45-54.